

Ils luschards da la Svizra, part 2

■ Il luscard taclà ed il luscard brin èn spezia che cumportan relativamain bain il fraid e ch'èn derasadas plitost en l'Europa Centrala e l'Europa dal Nord. Las ulteriuras spezia indigenas dovran temperaturas pli autas. Entant ch'il luscard da mirs è da chasa en la gronda part da la Svizra, cumpara il luscard verd be en il sid dal pajais. L'ulteriura spezia, il luscard champester, dovra in clima anc pli mediterran ch'il luscard verd. Perquai è sia preschientscha en Svizra schizunt contestada. Per part èn vegnids chattads exemplars en il sid dal Tessin. Sia derasaziun principala furma dentant ina strivla che tanscha da l'Italia fin en la Turchia.

Luscard da mirs

Las squamas

22 fin 30 lamellas sut il quart det-pe. 51 fin 70 retschas da squamas dal dies enturn la part amez dal corp. Tar 0 fin 3 retschas da squamas amez il dies èn las squamas in pau pli pitschnas che las tavlettas cunfinantas da la vart.

Lunghezza

Mastgels creschids cuntanschan ina lunghezza da fin 20,5 cm, femellas da fin 16 cm. Ils novnaschids mesiran 60 fin 68 mm.

Color e disegn

La part sura variescha da grischa a brin, cun tut ils tuns intermediars. Il dies dals mastgels è surtratg da flatgs pli stgirs bain visibels; tar la femella è questa rait da disegn strusch visibla u manca insumma. Radund 4% dals mastgels en il Tessin dal Sid han ina coloraziun verda sin il dies. Il disegn e la color dals animals giuvens correspunda en general a quels da las femellas creschidas.

Perioda activa

Al nord da las Alps dura la marvezza d'enviern da la fin d'october fin mez mars; al sid da las Alps interrompa il luscard da temp en temp ses sien, sche l'aura lubescha. En tschertas parts dal Tessin pon ins observar luschards en il liber durant tut ils mais d'enviern.

Ciclus dal di

Ils luschards sortan da lur taunas circa 15 minutas suenter ch'il sulegl ha cumenzà a stgaurar il terren. Els restan al liber fin la saira ed anc suenter il tramunt, per uscheditg che la terra è chauda. Da stad pon ins observar ils animals en activitad fin las nov la saira sin craps chauds, pia anc ditg suenter il tramunt. En valladas da favugn senza sulegl cumparan ils animals uschè svelts che la temperatura munta sur 22 °C. Els paran da preferir temperaturas da 30 °C fin 33 °C ed in'umidità relativa da l'aria da 50% fin 65%. Da stad pon ins er vesair ils luschards la damaun baud cur ch'igl ha anc rugada sin las plantas e che l'umidità a 10 cm sur la surfatscha è sur 80%.

Spazi vital

Sco ch'il num inditescha, tschernan ils luschards da mirs sco dimora mirs, scarpas cun chagliom e crappa, urs da guauds, da prads e da vignas, damai oravant tut lieus sitgs ed exponids al sulegl. Il luscard da mirs è in excellent raivider sin las chaglias e surtut en parais-crap. Malgrà ch'ins al chatta per il solit en lieus fitg sitgs, na manca el er betg en gravas a la riva da flums ed uals.

Cumportament da paregliazium

Durant il temp da paregliazium cumbattan ils mastgels pli fermes ils pli flaivels ed als stgatschan da lur conturn, en cas ch'els vegnan per casualitad memia dattiers. Quest cumportament na pon ins però betg interpretar sco defensiu dal territori, ma plitost sco in gest per con-

Il luscard verd occidental è da chasa en l'Europa dal Sidvest.

FOTO PD

servar ina distanza da respect. Cur ch'in mastgel persequescha ina femella, po quella fugir e lura sa fermar e cumenzar a zappitschar sin il plaz cun muventar ils pes davant si e giu. Lura tschiffa il mastgel la femella per la cua, per il corp e la finala per il culiez. Suenter entretscha el sia cua cun quella da la femella e smatga il penis en la cloaca.

La copulaziun dura duas fin quatter minutas e vegn repetida pliras giadas. La medema femella po vegnir copulada successivamain e repetidamain da differents mastgels.

Far impressiun e sa defender

Sche dus mastgels tuttina fermes s'inscuntraran, sbassan omadus il chau e scuffan la gula s'avischinond in a l'auter. I po esser ch'els sa mordan e ch'in animal perda eventualmain sia cua. La finala fugia il pli flaivel e vegn anc persequit in toc dal pli ferm. S'inscuntraran in mastgel ed ina femella ordaifer il temp da chalira, sa ferma la femella per ordinari e cumenza a zappitschar fin ch'il mastgel è passà. Il luscard zappitscha dentant er mintgant cur che nagin auter animal è d'enturn, per exempel sch'el passa senza vulair sin terren memia chaud u er sch'ins s'avischina precautamain ad in animal che pausa.

Nutrimint

Il luscard da mirs sa nutrescha d'insects, verms, giomers, millipes e da luschards giuvens, er da la medema spezia.

Multiplicaziun

Dal matg fin il settember vegnan mess 3-10 ovs ch'èn 10-12 mm lungs e 6-7 mm lads. Al nord mettan las femellas lur ovs ina giada l'onn, al sid duas fin trais giadas. Els emprims novnaschids cumparan il fanadur, ils davos la fin settember. La femella è madira da sa multipligiar la primavaira da ses terz onn da vita.

Derasaziun

Il luscard da mirs è preschent en tut las regiuns da la Planira fin a 1700 m en las Alps. En la vallada da Zermatt VS datti populaziuns en fin a 2100 m autezza.

Singuls intsches en la Planira ed al nord dal Giura n'èn betg pli colliads. I sa tracta per part da luschards da mirs exposts da l'uman ch'èn s'assimilads e sa multipligieschan era cun success.

Luscard verd

Las squamas

22 fin 29 lamellas sut il quart det-pe. 40 fin 53 retschas da squamas en la part

amez dal corp. 0 fin 10 retschas da squamas amez il dies in pau pli pitschnas che las retschas cunfinantas.

Lunghezza

La lunghezza maximala d'exemplars creschids munta a radund 36 cm tar ils mastgels e 33 cm tar las femellas. Ils animals giuvens (novnaschids) mesiran radund 82 fin 100 mm. Vers la part meridionala da lur territori da derasaziun d'enturn il luscard verd en general pli gronds (mastgels da fin 48 cm en l'Italia dal Sid).

Color e disegn

Il luscard verd (occidental) sa distingua tras sia color dal dies ch'è verd clera fin verd stgira. La color verda cumpara dentant pir en il decurs dals onns; animalets giuvens èn da color brina.

La color verda dals creschids ha per part flatgs u sdrimas da color brina. La primavaira è il culiez savens da color blau verda. Il venter è da color alva, verd clera u melna.

Perioda activa

La marvezza d'enviern dura da l'entschatta d'october fin la fin da mars, po dentant sa spustar fin a quatter emnas, tut tenor l'aura u l'autezza. Per il solit cumparan ils mastgels la primavaira sco emprims, lura sortan las femellas ed il davos ils animals giuvens. Latun svaneschan ils animals en successiu cuntraria. Ins ha però er gia observà animals giuvens la fin da mars. La durada dal sien d'enviern dependa evidentamain da la tscherna da la tauna.

Ciclus dal di

L'activitad dals luschards sa drizza tenor la stagiun: els sortan da lur tauna suenter ils emprims radis da sulegl e restan dador fin al tramunt; da mesa stad per uscheditg che la crappa e la terra èn anc chaudas. Da grondas chaliras sa retira il luscard verd en la sumbriva u mesa sumbriva.

Spazi vital

Observaziuns ch'èn vegnidas fatgas durant 12 onns en in encler da 100 x 50 m han mussà il suandant: Mintg'onn il fanadur han ins pudì registrar ina populaziun da 3 fin 4 creschids, 3 mez creschids e 5 fin 6 animals giuvens. La fin d'avust, cura ch'ina nova generaziun vegniva or da la crosa, s'augmentava il dumber dals pitschens a passa 20, per alura sa diminuir ad in quart durant l'emprim enviern. Entaifer quest biotop relativamain

pitschen midavan ils animals savens lur plazs preferids e na sa concentravan betg sin in plaz fix. Mintga animal creschì dominava in agen territori da 10 x 20 a 30 x 60 m.

Cumportament da paregliazium

In pèr ch'è sa reuni per la paregliazium resta per ordinari ensemen anc per in tschert temp suenter la copulaziun. La copulaziun sezza dura 5 fin 15 minutas. Ils medems pèrs pon sa copular pliras giadas en intervalls d'insaquants dis, ma i dat er copulaziuns cun novs partenaris.

Far impressiun e sa defender

Tranter ils mastgels exista in ritual che para dad esser main exprimi che quel dal luscard taclà. Ils mastgels dals luschards verds sa confruntan en posiziun angulara, cun il chau levamain stort; ils mastgels dals luschards taclads sa mettan flanca cunter flanca. Ils mastgels da las duas spezia mordan in a l'auter la testa durant ch'els sa cumbattan, ma tar ils luschards verds è la lutga bler pli evidenta: els sa persequeschian e dattan fridas cun lur corp e lur cua. I po capitar ch'il mastgel pli flaivel prenda alura la fugia e vegn persequit da l'auter. Blessuras n'èn betg exclusas e magari pon els er perder la cua.

Nutrimint

La vivonda dals luschards verds sa cumpona d'insects, oravant tut baus, salips, grigls e verms, sco er da larvas d'insects da tuttas sorts. Els maglian però er animals pli gronds sco giuvnas mieurs, pitschens luschards, orvettas u serps. Ins po er constatar cas da cannibalissem. Ils luschards verds litgan gugent fritgs dultschs e traguttan er purmaraida entira.

Multiplicaziun

Ils ovs vegnan deponids da la fin d'avrigl fin la fin da zercladur. Ils luschards verds pon sa multipligiar il pli baud suenter il segund enviern. Dal terz onn davent èn las femellas il pli fritgaivlas. L'emprim èn ils ovs crica 13 fin 18 mm lungs e 8 fin 10 mm lads. Durant ils emprims dis absorbà l'ov aua e crescha da 25 fin 40%. En il Tessin dal Sid mettan las femellas per il solit duas giadas l'onn ovs, ma betg sche las relaziuns climaticas èn nauschas.

Derasaziun

Il luscard verd cuntanscha ses cunfin dal nord en la Svizra Meridionala (Tessin, Grischun dal Sid ed enturn Geneva), cun excepziun d'insaquants puncts isolads en il nord. Malgrà ch'il luscard verd è preschent dapertut in quests lieus, na cuntanscha el mai il dumber dal luscard da mirs. Verticalmain s'extenda sia derasaziun fin a 1300 m.

Luscard champester

Las squamas

23 fin 29 lamellas sut il quart det-pe. 53 fin 65 retschas da squamas enturn la part amez dal corp. 2 fin 8 retschas da squamas amez il dies in pau pli pitschnas che quellas cunfinantas da la vart.

Lunghezza

Valurs maximalas d'exemplars creschids muntan a radund 22,5 cm tar ils mastgels e 21,5 cm tar las femellas. Ils mastgels èn da postura pli gronda e robusta che las femellas. Ils pli gronds exemplars han ins mesirà al sid da Roma. Ils luschards champesters da la Planira dal Po èn quasi tuttina gronds sco ils luschards da mirs dal Tessin. Ils novnaschids mesiran da 73 a 85 mm.

Color e disegn

Tar animals giuvens variescha la part sura dal grischa brin al brin. En la part amez dal dies hai ina retscha da flatgs nairs, en l'autezza da l'ur dals eglis ina segunda retscha naira. La cua è grischa brina; la vart sut variescha da l'alv al grischa.

Suenter l'emprim enviern survegn la part sura ina coloraziun verd uliva (tar las femellas) u verda (tar ils mastgels). La part sut resta grischa clera e senza flatgs.

Perioda activa

En la Planira dal Po n'interrumpa il luscard champester betg sia marvezza d'enviern, cuntrari al luscard da mirs ch'ins po vesair al liber da bell'aura era da mez enviern. En la part meridionala da l'Italia observ'ins percenter il luscard champester era l'enviern.

En la Planira dal Po sa retira il luscard en la tauna ch'el ha chavà sez a l'entschatta da november e cumpara pir al cumenzament da mars. Questa spezia è pli sensibla al fraid ch'il luscard da mirs.

Ciclus dal di

En la Planira dal Po po il luscard prender ses emprim bogn da sulegl gia a la levada dal sulegl ed el è anc activ la saira ina mes'ura suenter ch'el sulegl va da rendì. Durant il temp chaud da mezdi sa zuppan ils animals en il pastg, en chaglioms, a l'entrada da taunas u sut crappa. Singuls animals s'exponan da temp en temp al sulegl, ma be per curt temp. Els sa ritirar en general il mument che la temperatura en la sumbriva surpasa 38 °C.

Spazi vital

En Svizra enconuschan ins be excepziunalmain pitschnas populaziuns da luschards champesters. En quests biotops viva il luscard champester ensemen cun il luscard da mirs, l'orvetta, la natra quadrigliada e la natra gritta. Era en quests lieus constatesch'ins dapli luschards da mirs che luschards champesters. En general preferescha il luscard champester territoris avers a l'ur da champs, bostgam, vias e foss; il luscard da mirs preferescha percenter in terren crappus.

Paregliazium e far impressiun

Il cumportament da paregliazium sa cumpona d'in prelude usità, suenter il qual il mastgel tegna la femella. La copulaziun dura per ordinari main ch'ina minuta.

Areguard il far impressiun e sa defender mussa il luscard champester in cumportament ch'è cumparegliabel cun quel dal luscard da mirs.

Nutrimint

En la Planira dal Po datti ina gronda purschida da vivonda. Il luscard champester sa nutrescha d'insects, filiens, salips, grigls etc. e refusescha vivonda sco furmiclas, scorpions e vespras sco quai ch'ins ha chattà en il magun d'autras populaziuns. En fermanza maglia el gugent ovs da furmicla, refusescha dentant las furmiclas sezzas. Plinavant maglia el era gugent fritgs dultschs madirs e litga schizunt il nectar da las flurs.

Multiplicaziun

En la Planira dal Po pon ins constatar che la paregliazium dura da l'entschatta d'avrigl a l'entschatta da zercladur. Ils ovs da 10 fin 12 mm lunghezza e 5 fin 6 mm ladezza metta la femella en foras ch'ella ha chavà sezza, profundas da 10-25 cm. Durant ils emprims 2 fin 3 dis returna la femella pliras giadas il di a la tauna per stgatschar eventuals invasurs. Questa tgira dal cuaditg è in cumportament ch'ins na chatta betg tar ils auters reptils svizzers.

Derasaziun

Il cunfin settentriunal dal territori da derasaziun dal luscard champester n'è betg coerent, mabain furma pitschnas inslas; el daventa coerent pir en il sid da la Lombardia. Tals biotops en furma da pitschnas inslas cumparan per part er en il sid dal Tessin (Mendrisiotto/regiun da Chiasso).

La preschentaziun:
Dossier «Luschards».

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=1800
www.chattà.ch